

Castellologica bohemica

15

Editori

Zlata Gersdorfová a Petr Menšík

Plzeň 2015

Castellologica bohemia 15
Recenzovaná publikace pro kastellologii českých zemí

Hlavní redaktor: doc. PhDr. František Gabriel, Ph.D.
Výkonný redaktor a editor: PhDr. Zlata Gersdorfová
Další editor: PhDr. Petr Menšík, Ph.D.

Redakční rada: Ing. Pavel Bolina, CSc., PhDr. Josef Hložek, Ph.D., Ing. arch. Petr Chotěbor, CSc.,
Mgr. Vojtěch Kašpar, doc. Ing. PhDr. Miroslav Plaček, Mgr. Milan Sýkora,
doc. PhDr. Josef Štulc, prof. PhDr. Josef Unger, CSc.

Adresa redakce:
Katedra archeologie Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni
Sedláčkova 15
306 14 Plzeň

Překlady: PhDr. Zlata Gersdorfová, Mgr. Tereza Haplová, M.A., Mgr. Lucie Kodišová,
Mgr. Karel Matásek
Fotografie na obálce: Věž hradu Gutštejna. Foto: Luboš Hobl, 2015.
Grafická úprava, zpracování sazby a tiskových podkladů: Mgr. Jakub Pokorný
Technická realizace: OPTYS, s.r.o, Dolní Životice, U Sušárny 301
Plzeň 2015

ISSN 1211-6831
ISBN 978-80-261-0571-8

Vydala Západočeská univerzita v Plzni v roce 2015.

Obsah

Studie

František Gabriel: Bezejmenné sídlo na katastru obce Levín	5
Rudolf Khol: Snahy o konzervaci zříceniny hradu Frymburk u Nového Hrádku v letech 1950–2015	32
Petr Sokol: Zřícenina hradu Přimda – laserová dokumentace a trojrozměrný model donjonu	60
Bogusz Wasik – Marcin Wiewióra: Castle building techniques in the Teutonic Order's State in Prussia based on examples of selected convent houses in the Chełmno Land, in the light of recent studies	74
Jan Musil: Nález kolečkového zámku palné zbraně z hradu Košumberka (okr. Chrudim)	94
Michal Patrný: Předběžné výsledky z aktuálních průzkumů hradu Rabí	106
Jaroslav Panáček: Neznámá vyobrazení hradu Jestřebí, okr. Česká Lípa	120
Luboš Hobl: Věž hradu Gutštejna z pohledu archeologie	130
Jiří Slavík: Glosy k opevnění a stavebnímu vývoji tovačovského zámku	140
František Gabriel: Doc. Ing. arch. František Kašička, CSc. osmdesátníkem	151

Bibliografická referativní a informativní služba

Výtahy z českých časopisů a sborníků	153
Monografie	171
Seznam zkratk	179
Seznam autorů	181

Neznámá vyobrazení hradu Jestřebí, okr. Česká Lípa

Jaroslav Panáček

Unknown portrayals of Jestřebí castle, Česká Lípa District

Abstract: Castle Jestřebí was built on a lonely sandstone spur probably around 1300 (according to an older hypothesis it wasn't until the beginning of the 15th century) and use of it was ended in the 1st half of 16th century. A break-up of the rock, which is still in progress, started in the early 19th century and it has been causing significant loss of the castle and, due to this, loss of information about its form. Therefore the iconographical sources from the time before the beginning of the rock break-up are very important for recognition of its form and shape. The paper brings information about four newly discovered portrayal of the castle, one from 1619 and the other three from the turn of the first and the second quarters of the 19th century.

Key words: Jestřebí (Česká Lípa District) – rock castles – iconography – Pavel Aretin of Ehrenfeld – Antonín Pucherna – Adolf Friedrich Kunike.

Při téměř naprosté neexistenci poněkud realističtějšího vyobrazení hradů z období středověku patří k nejstarším ikonografickým pramenům podoby hradů perokresby a dřevořezy Jana Willenberga (1571–1613). Bohužel, nepočítáme-li zpochybňované vyobrazení Bezdězu v listopadovém výjevu kalendáře Kašpara Stehlíka z Čenkova v roce 1604, severních Čech se Willenbergovo dílo dotýká pouze okrajově v případě dřevořezu Litoměřic, případně ještě perokresby a dřevořezu Mladé Boleslavi (Anderle – Švábek 1986). Dílo plaského cisterciáka Mauritia Vogta (1669–1730) *Das jetztlebende Königreich Böhmen* nepřináší také nic podstatného k ikonografii severočeských hradů (z nich je zde pouze nepříliš šťastně vyobrazený Bezděz a Sloup). Hradní ikonografii neobohatilo ani ohromné dílo Friedricha Bernharda Wernera (1690–1776), které se hradům prakticky nevěnuje. Celkový počet jeho kreseb se odhaduje na několik tisíc, ale v drtivé většině zobrazují „pouze“ města, městečka, vsi, kostely, kláštery, zámky a zahrady (Kozák – Mžýková 1987). Hrad se zde objeví pouze tehdy, je-li součástí pohledu na město. Teprve 2. polovina 19. století s pokrokem reprodukčních grafických technik poskytla možnost šíření vyobrazení památek díky vydávání četných, zejména litografických, alb. Valnou většinou jde o dnes využívaná a reprodukováná díla. Tím více jsou vítány dosud neznámé a nepublikované prameny k poznání podoby hradů před jejich rozpadem, devastacemi či úpravami od 19. století.

Hrad Jestřebí

Skalnímu hradu Jestřebí nad stejnojmennou vsí (kdysi městečkem) jihojihovýchodně od České Lípy věnovala pozornost celá řada historiků a archeologů. Jeho geneze, rozpadající se podle písemných pramenů na dva od sebe oddělené časové úseky, byla před dvaceti lety ve shodě s tehdy dosud známými archeologickými prameny předmětem hypotézy (Gabriel – Panáček 1994, 34; Gabriel – Panáček 2000, 85–90). Podle ní by sídlem Jestřebí (I), zmiňovaným v letech 1295–1300, byla lokalita Konvalinkový vršek na katastru Doksy a hrad Jestřebí (II) na skalním suku by byl jeho druhou fází, vznikající pravděpodobně na počátku 15. století a osídlenou do 1. poloviny 16. století. Archeologický výzkum českolipského muzea v roce 2014 na severovýchodní straně hradní skály (Peša – Jenč – Havel – Novák 2015) však přinesl nová zjištění, která dokládají její osídlení i v období 2. poloviny 13. století až 1. poloviny 14. století. Dva nalezené sídlištní horizonty, oddělené obdobím s malými nebo žádnými sídelními aktivitami, tak potvrzují výpověď písemných pramenů a jsou tak vážným argumentem proti dříve předložené hypotéze. Pokud by tedy obě fáze osídlení byly spojeny se sídlem na skalním suku nad vsí Jestřebí, zůstává otazníkem jméno i funkce hradního sídla na Konvalinkovém vršku. Nové výzkumy naznačují jeho spojení s archeologicky zkoumanou zaniklou středověkou vsí, pokládanou za starý Provodín, jenž podle písemných pramenů také prodělal dvě sídelní fáze (Peša – Meduna 2013).

Vzhledem ke své poloze a malebnosti byl hrad Jestřebí vždy vděčným námětem výtvarníků. Jeho četná vyobrazení nalezneme v odpovídajících kompendiích, ať již populárně historického (např. Borovský a kol. 1892, 171, 236, 243; Paudler 1895, 33, 39; Hantschel 1911, 86, 392) či kastelologického zaměření (např. Bernau 1881, 55; Sedláček 1923, 248, 249, 251, 268; Gabriel – Panáček 1993, 24, 25; Gabriel – Panáček 2000, 85, 88). Jistě již po opuštění hradu, ale markantně zcela jistě od počátku 19. století, započalo postupné řízení pískovcového skalního suku (Adamovič – Kaňková 2010), jež mělo s narůstající intenzitou za důsledek jeho postupné zmenšování a tím i úbytek reliktů hradní architektury. Narušena tím byla i představa věže, jak byla pravděpodobně vnímána hmota horního skalního suku s cimbuřím na jeho vrchním plató (Gabriel 2008, 42). Za necelých 150 let, od doby před rokem 1840 až do jeho přesného zaměření, se rozloha spodního plató (bez převyšujícího suku) zmenšila o více než 75 % (Gabriel 1996, 10). K poslednímu velkému úbytku skalní hmoty s odhadovanou kubaturou více než 70 m³ a tím i zřícení posledních tří stínek poprsní zdi na okraji vrchního plató horního skalního suku, došlo 1. října 2009 (Adamovič – Kaňková 2010, 144). Jako nesmírně důležitý se pak jeví každý nově nalezený ikonografický pramen z doby před začátkem rozpadu skály. Takovým obohacením informací o původním vzhledu skalního sídla je právě několik nedávno objevených a dosud nepublikovaných vyobrazení.

Kromě dosud nepoznané detailní původní podoby hradu poutá zájem historiků i podoba starého pozdně gotického kostela pod hradem, z něhož zůstala dodnes zachována pouze věž. I k této stavbě přinášejí nově objevená vyobrazení jisté informace.

Aretinova mapa

Zcela výlučným kartografickým pramenem raného novověku je tzv. Aretinova mapa z roku 1619, která patří mezi nejstarší mapy českého území. Byla vytvořena pravděpodobně na základě skutečného měření a vzhledem ke své podrobnosti v zakreslení lokalit, výškopisu a vodopisu byla využívána po sto let od svého vydání, vlastně do vzniku Müllerovy mapy Čech v roce 1720. Vyšla ve čtyřech vydáních, z nichž autorem prvních dvou (1619, 1632) je samotný Pavel Aretin. Třetí vydání z roku 1665 je dílem Daniela Wussina, čtvrté nedatované jeho syna, Kašpara Wussina. Mapa se autorsky připisuje Pavlovi Aretinovi z Ehrenfeldu (* okolo 1570), pražskému radnímu písaři a sekretáři českých stavů. Po vydání Obnoveného zřízení zemského v roce 1627 emigroval do Saska a jeho další osudy nejsou přesně známy.

Mapa Pavla Aretina z Ehrenfeldu s názvem Nové a přesné vykreslení Království českého (Regni Bohemiae nova et exacta descriptio) se vyskytuje v několika exemplářích v různých sbírkách, z nichž nutno jmenovat Mapovou sbírku Univerzity Karlovy v Praze (sign. D1/8/1; 321/6; obě z roku 1632), Mapovou sbírku Historického ústavu AV ČR (sign. B-1100; z roku 1619), Národní archiv v Praze (sign. A XV 23/1; z roku 1665) či Ústřední archiv zeměměřictví a katastru v Praze.

Aretinova mapa se odlišuje od jiných map tím, že místa zde nejsou vyznačena pouze kroužkem či jinou podobnou značkou, ale malou kresbou města, hradu či zámku. V řadě případů nemůže být pochyb, že autor uvedená místa znal, ať již z autopsie či z jiného vyobrazení, neboť jsou vyobrazena s neobvyklým smyslem pro realitu. Takovým místem je nepochybně právě hrad Jestřebí (obr. 1).

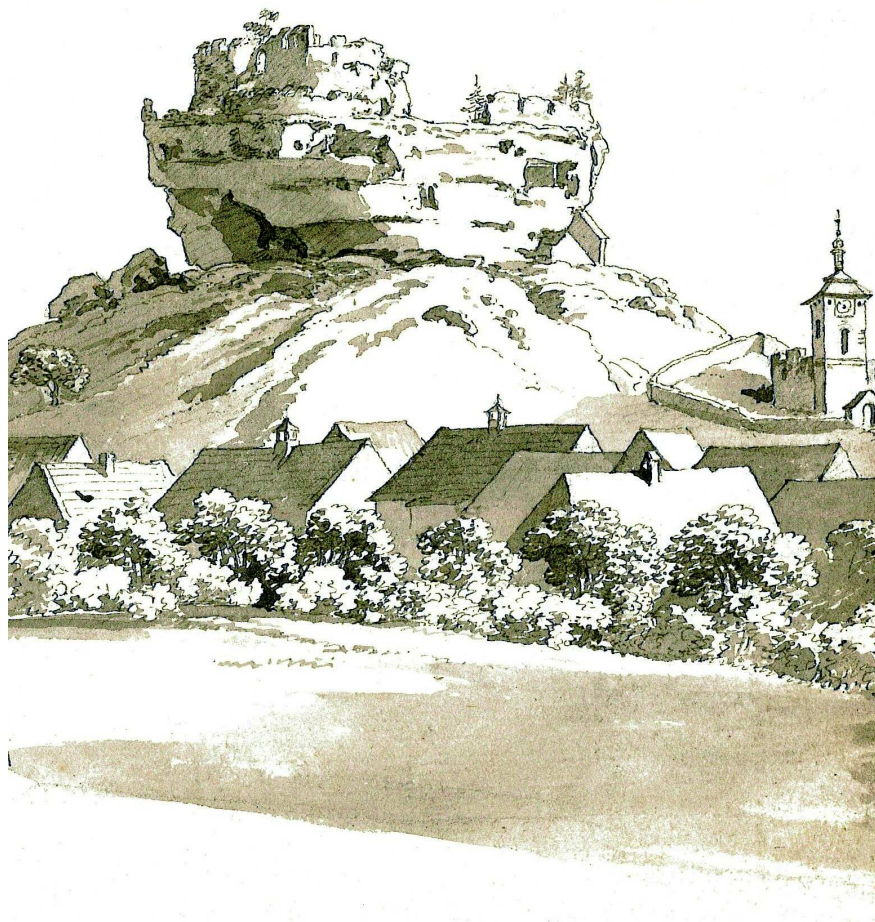
Obr. 1. Výřez z mapy Pavla Aretina z Ehrenfeldu z roku 1619, resp. 1632, s vyobrazením hradu Jestřebí (Mapová sbírka Univerzity Karlovy v Praze, sign. D1/8/1; jako celek je mapa dostupná on-line: <http://www.staremapy.cz/antos/zoomify/aretin.html>). – *Abb. 1.* Landkartenausschnitt der Landkarte von Pavel Arentin von Ehrenfeld vom Jahr 1619, bzw. 1632, mit der Abbildung der Burg Habichstein (Landkartensammlung der Karls Universität in Prag, Signatur D1/8/1, als Ganzes steht die Landkarte auf <http://www.staremapy.cz/antos/zoomify/aretin.html> zur Verfügung.

Kresba s nápisem Gestrabj neobyčejně realisticky v pohledu od jihu zachycuje kupu, z níž vyrůstá nahoru se rozšiřující skalní suk, doslova korunovaný hradbou okolo a s uprostřed vyrůstajícím podobně obkrouženým vrchním skaliskem. Ve spodní části skály jako černou tečku uprostřed bílé plošky vidíme i otvor přístupu ke studni a na levé straně ve svahu věž kostela, pod níž se rozkládají vesnické domy. Máme tak před sebou nejstarší známé vyobrazení hradu Jestřebí!

Neobyčejnou věrnost v zachycení podoby hradu Jestřebí potvrzuje na mapě vyobrazení dalšího zajímavého hradu, jímž jsou Trosky (obr. 2). Naprosto přesně jsou tu zachyceny oba sopečné sopouchy s věžemi na nich a dokonce i s jejich pojmenováním (Paňa, Baba). Jedná se pravděpodobně o nejstarší písemné zachycení názvů obou věží. Dostí realisticky s velkou věží je zachycen také nedaleký hrad Kost. Při pohledu na mapu bychom v jiných oblastech nepochybně objevili další lokality překvapující svým věrným vyobrazením.

Obr. 2. Výřez z mapy Pavla Aretina z Ehrenfeldu z roku 1619, resp. 1632, s vyobrazením hradů Trosky a Kost (Mapová sbírka Univerzity Karlovy v Praze, sign. D1/8/1; jako celek je mapa dostupná on-line: <http://www.staremapy.cz/antos/zoomify/aretin.html>). – Abb. 2. Landkartenausschnitt der Landkarte von Pavel Aretin von Ehrenfeld vom Jahr 1619, bzw. 1632, mit der Abbildung der Burgen Trosky und Kost.

Obr. 3. Lavírovaná kresba Antonína Pucherny z doby po roce 1825 – detail (České muzeum stříbra v Kutné Hoře, inv. č. VU/659/M, Album č. 1, s. 70). – *Abb. 3.* Lavierte Zeichnung von Antonín Pucherna aus dem Zeitraum nach dem Jahre 1825 (Böhmisches Silbermuseum in Kutna Hora, Inv. Nr. VU/659/M, Album Nr.1, Seite 70).

Puchernova kresba

České muzeum stříbra v Kutné Hoře má ve své sbírce grafiky obsáhlý soubor přibližně 900 kreseb Antonína Pucherny. Jednou z nich (pod inv. č. VU/659/M, Album č. 1, s. 70) je lavírovaná kresba o rozměrech 300x175 mm, která zobrazuje zříceninu hradu Jestřebí v pohledu od západu. V pravé části obrazu je zobrazen hrad s vesnickými domy a skupinkou lidí v popředí, levá část zachycuje hladinu Novozámeckého rybníka s vesnicí Karasy a panoramatem Provodínských kamenů a dalších vrchů na obzoru.

Antonín Pucherna (1776–1852) byl kreslíř a grafik, žák Ludvíka Kohla. V letech 1803–1810 pracoval spolu s kreslířem a rytcem Františkem Karlem Wolfem, který vydával pohledy na města, zámky, hrady a krajinářské zvláštnosti v Čechách. Současně byl v letech 1805–1808 žákem pražské Akademie a studoval u Karla Postla. Za vrchol tvorby Antonína Pucherny se považuje doba kolem roku 1810, kdy vznikly jeho cykly Teplice a Karlovy Vary vydávané v nakladatelství Karla Haase, jenž měl své pobočky ve Vídni, v Praze a v Karlových Varech. V letech 1817–1825 působil Pucherna jako vychovatel dětí v rodině hraběte Vincence Karla Kounice, ale podílel se také na stavebních úpravách různých objektů včetně zahradních na novozámeckém panství na Českolipsku a dalších nemovitostech ve vlastnictví Kouniců. Pravděpodobně z konce tohoto období také pochází Puchernova kresba Jestřebí.

Na rozdíl od staršího několikrát vydávaného vyobrazení Jestřebí z doby okolo roku 1810, na kterém převedl Pucherna do grafické podoby předlohu F. K. Wolfa (např. Gabriel – Panáček 2000, 88), jež zachycuje Jestřebí ze severovýchodní strany, zdá se toto vyobrazení mnohem věrnější a realističtější (obr. 3). Skalní suk je zde zobrazen po prvních skalních říceních, k nimž údajně došlo v letech 1811 a 1825 (Adamovič – Kaňková 2010, 143). Tím byl postižen původní vstup do hradu schodištěm na jeho severovýchodní straně, který pak byl přeložen na jihovýchodní konec skalního masivu a umožněn po žebříku, jak znázorňuje Puchernova kresba. Jedná se tak o podobu vstupu před stavbou romantické schodišťové věže z pískovcových kvádrů s novogotickým portálem, která okolo roku 1840 změnila podobu studničního zařízení (Gabriel – Panáček 2000, 85). Obvod celé spodní skály obtáčela hradba s cimbuřím. Z ní pak vyrůstala jako věž upravená horní skála s okružní hradbou na svém vrcholu, opět zakončenou cimbuřím. Otvor vstupu na horní skálu vidíme na její severozápadní straně, což souhlasí s plánem úprav zříceniny z doby před rokem 1840 (Gabriel – Panáček 2000, 88).

Velmi zajímavé je na pravé straně kresby vyobrazení věže a na severní straně k ní přiléhajících ruin lodi kostela uzavřených v ohradní zdi hřbitova. Kostel neznámého zasvěcení se hřbitovem nad vsí na jihovýchodním úpatí hradního vrchu byl podle jestřebské farní pamětnice postaven v roce 1523 a věž k němu přistavěna v roce 1572 (Günther 1888, 247). Zdá se, že jak toto vyobrazení, tak i následující, dokládají zcela jednoznačně, že se v případě věže nejednalo ani o samostatně stojící zvonici (Kuča 1995), ani nelze věž spojit s opevněním hradu (Gabriel – Panáček 1993, 24). Rovněž můžeme zcela jednoznačně tvrdit, že na věž navazovala na severní straně loď kostela (Kracíková – Smetana 2000, 79). Nevíme však, zda na témže místě či jinde ležel původní kostel, připomínaný v letech 1385–1418 ve vsi, později městečku Krušina, ztotožňovaném s pozdějším Jestřebím (Gabriel – Panáček 1991, 38–39). Při požáru vesnice 12. dubna 1768 vyhořel pozdně gotický kostel pod hradem spolu se 16 domy, školou a obecním domem (Klapper 1895, 165). Zvonice byla opravena a zůstává zde dodnes, ale trosky kostela byly, jak ukazuje kresba, zbořeny až někdy po roce 1825. Nový kostel sv. Ondřeje na jižním okraji vesnice byl postaven v letech 1786–1790.

Litografie hradu z 1. poloviny 19. století

Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě uchovává ve své sbírce grafiky pod inv. č. V-5425 nesignovanou a nedatovanou litografií s názvem *Der Habichtstein in Böhmen* (obr. 4). Litografie rozměrů 144x151 mm je na evidenční kartě datována do 1. poloviny 19. století a zdá se, že pochází přibližně z téže doby jako Puchernova kresba. Podle textu na zadní straně listu byla vydána pravděpodobně jako obrazový doprovod některého z článků německého časopisu *Vereinigte Frauendorfer Blätter*, vycházejícího v letech 1844–1893 ve Frauendorfu u Vilshofenu an der Donau v Bavorsku jako nástupce tří časopisů, které založil tamní vydavatel a zemědělský odborník J. E. Fürst (1784–1846). Časopis kromě článků o zahradnictví, květinářství a zemědělství přinášel i povídky, básně a žertovné nápady.

Litografie zachycuje pohled na skálu s relikty hradu v pohledu od jihovýchodu z jestřebského hřbitova. Záběr potvrzuje skutečnosti zachycené Puchernovou kresbou, tj. dosud stojící ohradní zeď nižší skály s cimbuřím i vstup pomocí žebříku z této strany. Musí jít tedy o dobu po zřícení skály v roce 1825 a přeložení původního vstupu ze severovýchodní strany postižené opadem na stranu jihovýchodní.

Rovněž podobně jako na Puchernově kresbě jsou zde zachyceny již zarostlé ruiny jestřebského kostela, tentokrát i se dvěma odstupňovanými opěráky na jeho východní straně, které dokládají pozdně gotickou podobu kostela. Hradní vrch je také stejně jako na Puchernově kresbě holý, bez stromového porostu.

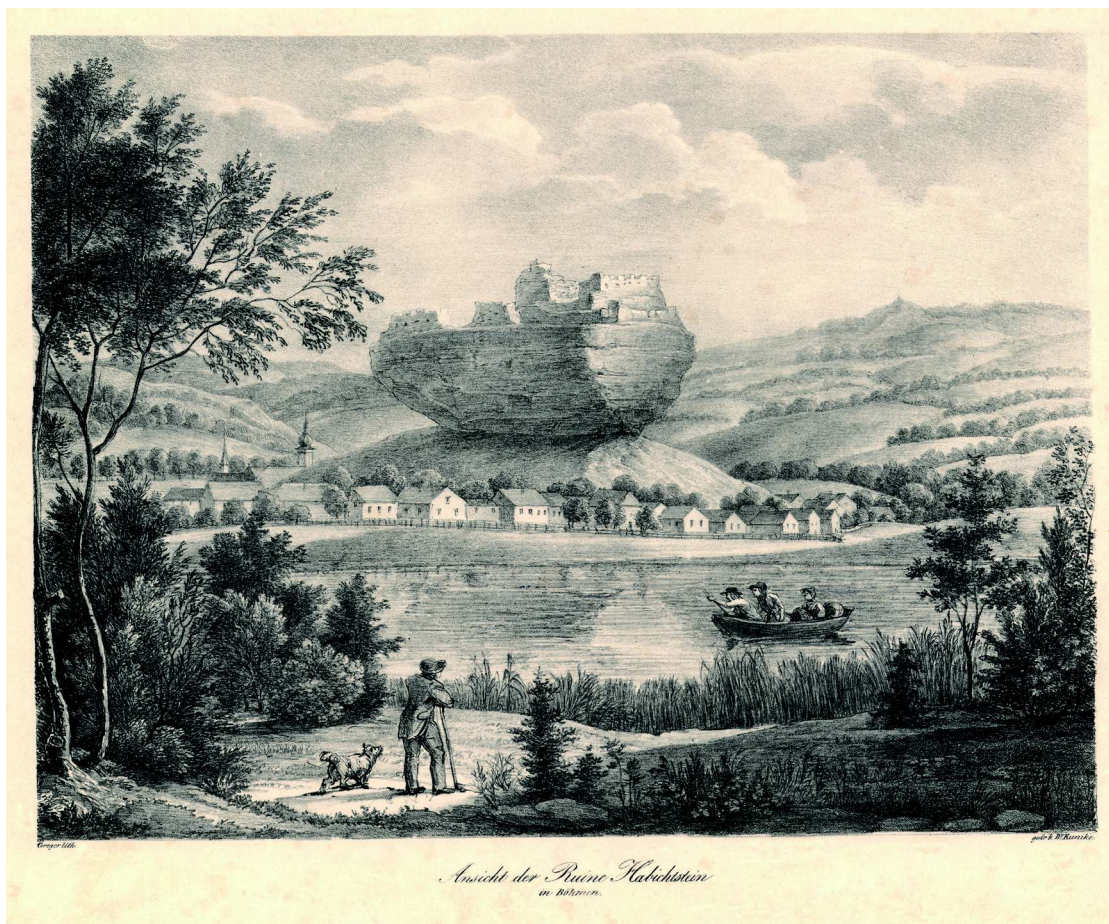

Obr. 4. Nesignovaná a nedatovaná litografie hradu Jestřebí z doby po roce 1825 (Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, Sběrka grafiky, inv. č. V-5425). – Abb. 4. Lithografie der Burg Habichstein ohne Signatur und Datierung aus dem Zeitraum nach dem Jahre 1825 (Heimatkundliches Museums und Galerie in Böhmisches Leipa, Grafische Sammlung, Inv. Nr. V-5425)

Litografie podle kresby A. F. Kunikeho

Další, dosud pravděpodobně v této souvislosti nepublikovaná litografie pochází z alba *Malerische Darstellung aller vorzüglichen Schlösser und Ruinen der österreichischen Monarchie*, vydaného ve Vídni v letech 1833–1835. Litograf Greger ji vytvořil podle kresby malíře, grafika a kreslíře Adolfa Friedricha Kunikeho (1777–1838) z roku 1824. Litografie o rozměrech 348x462 mm je uložena ve sbírce Oddělení starších českých dějin Národního muzea v Praze pod inv. č. H2-027046 (obr. 5).

Stejně jako četné další listy, vycházející vesměs z již zmíněné starší Puchernovy mědirytiny, zobrazuje hrad od severovýchodu v pohledu přes jihovýchodní cíp Novozámeckého rybníka, za nímž je rozložena část obce Jestřebí a v pozadí tehdy ještě dochovaný kostel. Na rozdíl od jiných je však tato litografie mnohem detailnější a propracovanější. V celistvosti je dosud dochován skalní suk se vstupním otvorem uprostřed spodní části skály na severovýchodní straně. Ta nese na nižší úrovni ohradní zeď s cimbuřím a střílnovými otvory či otvory po lešení, podobně jako na jihozápadní straně přerušenu na dvou místech zřícenými částmi. Z ní vystupuje vyšší suk s hradbou s cimbuřím a rovněž s otvory střílen nebo otvory po lešení. V obou případech otvorů v hradbě je pravděpodobnější varianta kapes po lešení. Poněkud matoucí je zde vyobrazení zastřešení kostela, které neodpovídá podobě na Puchernově kresbě ani jejím téměř shodnému dnešnímu zakončení.

Obr. 5. Litografie podle kresby Adolfa Friedricha Kunikeho z doby okolo roku 1824 (Národní muzeum Praha, Oddělení starších českých dějin, inv. č. H2-027046). – Abb. 5. Lithografie der Burg Habichstein nach der Zeichnung von A. Kunike aus dem Zeitraum um 1824 (Nationalmuseum Prag, Abteilung der älteren böhmischen Geschichte, Inv. Nr. V-5425).

Závěr

Vyobrazení hradu Jestřebí z doby před skalním říčením umožňují učinit si ucelenější představu o jeho podobě na začátku 19. století. Ve své celistvosti, ať již jeho stavební podoba pocházela z konce 13. nebo začátku 15. století (tedy z první nebo druhé fáze existence), musel hrad působit skutečně impozantním dojmem. Dolní skalní suk obtočený na svém vrchním platě hradbou s cimbuřím byl ještě korunován ve své severozápadní části horním sukem, tvořícím s cimbuřím na své vrchní plošině jakousi skalní „věž“. Potvrzoval tak oprávněnost svého pojmenování jako jestřábího hnízda, ať již ve variantě české (Jestřebí) nebo německé (Habstein, pův. Habichtstein; Panáček 1997, 73, 78–79).

Ikonografie dokládá i všechny fáze vstupu na skalní hrad. Nejprve pomocí dřevěné vertikální komunikace do prostoru asi 6 m nad patou suku na severovýchodní straně (obr. 5). Ve druhé fázi, patrně někdy koncem 20. let 19. století, došlo ke zpřístupnění hradu dřevěným schodištěm do prostoru nad studnou (obr. 3; 4) a nakonec okolo roku 1840 zbudováním schodišťové věže z pískovcových kvádrů v prostoru studny.

Nově představená vyobrazení přinášejí rovněž informace o pozdně gotickém kostele pod hradem, jehož pozůstatkem je dodnes stojící zvonice na jestřebském hřbitově. Na její severní straně k ní přiléhala zděná loď kostela, zpevněná na svém obvodu odstupňovanými opěráky.

Poděkování

Milou povinností autora je poděkovat za ochotu a spolupráci při poskytnutí vyobrazení a udělení povolení k reprodukci PhDr. Zdeňce Kubíkové z Českého muzea stříbra v Kutné Hoře, Mgr. Janě Kunešové z Oddělení starších českých dějin Národního muzea v Praze a Zuzaně Krolusové z Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě. Za upozornění na Puchernovu kresbu děkuji kolegovi PhDr. Vojtěchu Vaňkovi, Ph.D.

Literatura

- Adamovič, J. – Kaňková, H. 2010: Skalní řízení na hradě Jestřebí a jeho příčiny – Die Felsstürze auf der Burg Jestřebí (Habichtstein) und ihre Ursachen. *Bezděz* 19, 137–162.
- Anderle, J. – Švábek, V. 1986: Jan Willenberk. In: *Ročenka Klubu Augusta Sedláčka*, 5–11.
- Bernau, F. 1881: *Album der Burgen und Schlösser im Königreiche Böhmen I. Saaz*.
- Borovský, F. A. a kol. 1892: *Čechy VII. Středohoří*. Praha.
- Gabriel, F. 1996: K nutnosti dokumentace hradů – Zur Dringlichkeit der Burgendokumentation. *CB* 5, 7–10.
- Gabriel, F. 2008: Vztah stavby „věž“ k typu „skalní hrad“ v severních Čechách – Beziehung des Baus „Turm“ zum Typ „Felsenburg“ in Nordböhmen. *CB* 11, 31–52.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 1991: Vývoj panských sídel na Horním území novozámeckého panství (1. část) – Entwicklung der Herrensitze im Oberen Gebiet der Domäne Nový Zámek (1. Teil). *CB* 2, 23–52.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 1993: Vývoj panských sídel na Horním území novozámeckého panství (2. část) – Entwicklung der Herrensitze im Oberen Gebiet der Domäne Nový Zámek (2. Teil). *CB* 3, 7–46.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 1994: Vývoj panských sídel na Horním území novozámeckého panství (3. část) – Entwicklung der Herrensitze im Oberen Gebiet der Domäne Nový Zámek (3. Teil). *CB* 4, 27–62.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 2000: *Hrady okresu Česká Lípa*. Praha.
- Günther, A. 1888: Aus Habstein. *Mitteilungen des Nordböhmischer Excursions-Clubs* 11, 246–247.
- Klapper, M. 1895: Sankt Barbara und die wüste Kirche. *Mitteilungen des Nordböhmischer Excursions-Clubs* 18, 164–173.
- Kozák, J. – Mžýková, M. 1987: F. B. Wernera ikonografická inventarizace Čech, Moravy a moravského Slezska. *Umění* 35, 289–303.
- Kracíková, L. – Smetana, J. 2000: Románská a gotická sakrální architektura v okrese Česká Lípa – Romanische und gotische sakrale Architektur im Bezirk Česká Lípa (=Vlastivědná knihovnička SPS 9). Praha.
- Kuča, K. 1995: *České, moravské a slezské zvonice*. Praha.
- Panáček, J. 1997: Hradní nomenklatura na Českolipsku – Names of Castles in the Česká Lípa Region. *Acta onomastica* 38, 69–82.
- Paudler, A. 1895: *Ein deutsches Buch aus Böhmen. Zweiter Band*. Leipa.
- Peša, V. – Jenč, P. – Havel, Š. – Novák, V. 2015: K počátkům hradu Jestřebí u České Lípy – On the Beginnings of Jestřebí Castle near Česká Lípa. *Archeologie ve středních Čechách* 19, 357–365.
- Peša, V. – Meduna, P. 2013: Zaniklá středověká ves u Provodína, okr. Česká Lípa – A Deserted Medieval Village near Provodín, Česká Lípa District. *Archeologie ve středních Čechách* 17, 227–247.
- Sedláček, A. 1923: *Hrady, zámky a tvrze Království českého 14. Litoměřicko a Žatecko*. Praha.

Jaroslav Panáček: Unbekannte Abbildungen der Burg Habichstein, Bezirk Böhmisches Leipa

Die Burg Habichstein existierte nach den schriftlichen Quellen wahrscheinlich in zwei Phasen. Nach der älteren Hypothese war in der ersten Phase um das Jahr 1300 (Habichstein I) der Sitz auf dem Konvalinkový Hügel im Gebiet der Stadt Hirschberg am See und erst am Anfang des 15. Jahrhunderts soll die Burg Habichstein (II) auf dem felsigen Berg über dem gleichnamigen Dorf gegründet und bis in die 1. Hälfte des 16. Jahrhunderts besiedelt worden sein. Die Ergebnisse der archäologischen Untersuchung des Museums von Böhmisches Leipa sprechen gegen diese Hypothese und beweisen die Besiedelung der beiden Phasen auf dem felsigen Berg. In beiden Phasen gab es keine oder schwache Siedlungsaktivitäten.

Gerade im Zusammenhang mit dem Ausbau der Burg auf dem einsamen Berg aus Sandstein, dessen Zerfall schon am Anfang des 19. Jahrhunderts begann, sind für die Erkennung seiner Gestalt die ikonographischen Quellen aus der Zeit vor dem Beginn des Felseinsturzes wichtig.

Erstens geht es um die älteste Abbildung der Burg auf der Landkarte von Böhmen von Pavel Aretin von Ehrenfeld vom Jahr 1619, wo die Burg mit der kleinen Zeichnung der typischen Silhouette bezeichnet ist (Abb.1). Die Tatsächlichkeit der Zeichnung bezeugt auch die genauso realistische Darstellung der Burg Trosky (Abb.2). Viel mehr Details bringt die lavierte Zeichnung von Antonín Pucherna aus der Sammlung des Böhmisches Silbermuseums in Kutna Hora, diese stammt aus dem Jahr 1825 oder kurz danach (Abb.3).

Außer der Wand mit Zinnen rund um den ganzen unteren Berg und der wachsend adaptierten oberen Felsen sowie auch der Randwand mit den Zinnen, sind hier die Ruinen der alten Kirche in Habichstein vom Jahr 1523 mit dem Turm vom Jahr 1573 dargestellt, die hier aus der Zeit nach dem Brand im Jahr 1523 geblieben sind. Eine Ansicht der Burg und der Kirchenruinen mit den Strebepfeilern von Südosten bietet auch die Lithografie ohne Signatur und Datierung aus der Sammlung des Heimatkundlichen Museums und Galerie in Böhmisches Leipa, welche ohne Zweifel auch in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts entstanden ist (Abb.4). Die unbekannt Abbildungen der Burg ergänzt der Blick von Nordosten, dargestellt von der Lithografie nach der Zeichnung von Adolf Friedrich Kunike vom Jahr 1824 aus den Sammlungen der Nationalmuseums in Prag (Abb.5).